
DZIAŁ I. PRAWO CYWILNE – CZĘŚĆ OGÓLNA

Rozdział 1. Ogólna charakterystyka prawa cywilnego

Zagadnienie 1. Pojęcie i zakres prawa cywilnego

Pojęcie prawa cywilnego

Prawo cywilne to gałąź prawa obejmująca zespół przepisów regulujących stosunki majątkowe oraz niemajątkowe między osobami fizycznymi i osobami prawnymi oraz innymi podmiotami na zasadzie równorzędności podmiotów.

Artykuł 1 KC przewiduje, że Kodeks cywilny reguluje stosunki cywilnoprawne między osobami fizycznymi i osobami prawnymi. Wprawdzie brzmienie tego przepisu sugeruje, że podmiotami stosunków cywilnoprawnych są wyłącznie osoby fizyczne i osoby prawne, jednak treść art. 33¹ KC wskazuje, że katalog podmiotów prawa cywilnego należy uzupełnić także o jednostki organizacyjne niebędące osobami prawnymi, ale wyposażone w osobowość prawną.

Zakres prawa cywilnego

Do prawa cywilnego należą następujące działy kodeksowe:

- 1) prawo rzeczowe,
- 2) prawo zobowiązań oraz
- 3) prawo spadkowe.

Z ustawodawstwa pozakodeksowego bezspornie do cywilistyki zalicza się:

- 1) prawo autorskie i
- 2) prawo własności przemysłowej.

Spośród kompleksów norm, które wzbudzają kontrowersje odnośnie do tego, czy są jedynie wyspecjalizowanymi działami prawa cywilnego, czy już odrębnymi działami w ramach prawa prywatnego, należy wymienić następujące:

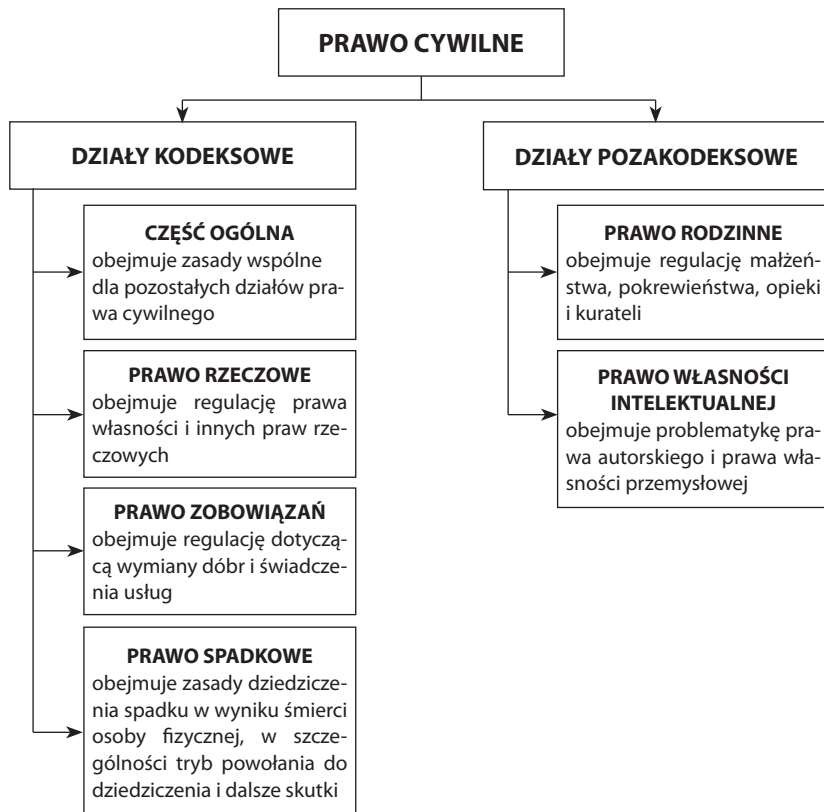
- 1) **prawo pracy** – zgodnie z utrwalonym poglądem doktryny, prawo to nie należy do prawa cywilnego i stanowi odrębną gałąź prawa. Ze względu na funkcję socjalno-ochronną formalna równość stron jest w istotny sposób ograniczona. Prawo pracy uregulowane zostało w zasadniczej części w odrębnym akcie prawnym – Kodeksie pracy. Akt ten ma charakter kompleksowy. Skupia w sobie zarówno normy prywatno-, jak i publiczno-prawne. Zgodnie z art. 300 KP do stosunku prawa pracy nienormowanego przepisami prawa pracy stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu cywilnego, pod warunkiem jednak, że nie są one sprzeczne z zasadami prawa pracy;
- 2) **prawo rolne** – prawo to jest zbiorem przepisów różnego rodzaju, nie ma wyodrębnionej metody regulacji. Jest to dyscyplina kompleksowa, w której skład wchodzi zarówno nor-

my cywilno-, jak i administracyjnoprawne. Wyodrębnienie prawa rolnego podyktowane jest przede wszystkim celami dydaktycznymi;

- 3) **prawo rodzinne** – w prawie tym przeważają niewątpliwie stosunki typu niemajątkowego, stosunki osobiste. Dlatego też niektórzy autorzy uznawali je za odrębną gałąź prawa. Pogląd dominujący głosi jednak, że prawo rodzinne jest częścią prawa cywilnego. W prawie rodzinnym występuje bowiem taka sama metoda regulacji jak w prawie cywilnym, nie można całkowicie wyeliminować z prawa rodzinnego stosunków majątkowych. Przyjmując, że prawo rodzinne jest częścią prawa cywilnego, nie ma przeszkód, by do stosunków rodzinnych stosować wprost przepisy części ogólnej prawa cywilnego;
- 4) **prawo handlowe** – prawo to wyodrębniło się w wiekach średnich jako prawo właściwe dla stanu kupieckiego. Jeszcze w XIX w. akceptowany był podział na prawo cywilne i prawo handlowe. Wyodrębnienia norm prawa handlowego dokonywano na podstawie różnych kryteriów – podmiotowych, przedmiotowych lub mieszanych. Stopniowo jednak normy właściwe dla prawa handlowego włączane były do powszechnie obowiązujących aktów prawnych z zakresu prawa cywilnego. W Polsce od 1934 r. obowiązywał Kodeks handlowy, który posługiwał się pojęciem kupca dla wyodrębnienia zakresu regulacji dotyczących prawa handlowego. Przepisy o czynnościach handlowych zostały uchylone wraz z wejściem w życie Kodeksu cywilnego. W Kodeksie handlowym pozostały przepisy dotyczące spółek handlowych, natomiast regulacje odnoszące się do czynności prawnych wkomponowano do przepisów Kodeksu cywilnego, osiągając w ten sposób postulat jedności prawa cywilnego. Stracił więc aktualność pogląd, że prawo handlowe jest odrębną gałęzią prawa. Bez wątpienia jest to wyspecjalizowany dział prawa cywilnego, nie może być on jednak traktowany jako gałąź;
- 5) **prawo spółdzielcze** – prawo to nie stanowi odrębnej gałęzi prawa, choć można spotkać się z poglądem, że ze względu na podporządkowanie członków spółdzielni mamy do czynienia na gruncie prawa spółdzielczego z odmienną metodą regulacji, niż metoda obowiązująca w całym prawie cywilnym. Prawo spółdzielcze jest wyodrębnionym działem prawa cywilnego, częścią tzw. prawa korporacyjnego. W ramach tego prawa stosunki między korporacjami a członkami korporacji ukształtowane są na zasadzie równorzędności. Wyodrębnienie kompleksu norm związanych z działalnością spółdzielni nastąpiło w odrębnych aktach prawnych – ustawie o prawie spółdzielczym oraz ustawie o spółdzielniach mieszkaniowych.

Systematyka prawa cywilnego

Systematyzując prawo cywilne wyróżnia się cztery tzw. działy kodeksowe i dwa działy pozakodeksowe.



PYTANIA

1. **Kodeks cywilny reguluje stosunki prawne pomiędzy:**

- A. osobami fizycznymi,
- B. osobami prawnymi,
- C. osobami fizycznymi i osobami prawnymi.

Odp. C; art. 1 KC

2. **Omów pojęcie prawa cywilnego.**

3. **Jaki jest zakres prawa cywilnego?**

4. **Jakie działy prawa wyróżnia się w ramach prawa cywilnego?**

Zagadnienie 2. Źródła prawa cywilnego

Pojęcie źródeł prawa

Źródła prawa cywilnego to zespół zdarzeń uznawanych w systemie prawnym za zdarzenia prawotwórcze. Ich wytworem są generalne i abstrakcyjne **normy prawne**.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej przyjęła system stanowiących źródeł prawa. Źródłami powszechnie obowiązującego prawa są (art. 87 Konstytucji RP):

- 1) Konstytucja,
- 2) ustawy,
- 3) ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz
- 4) rozporządzenia.

Ponadto na podstawie i w granicach upoważnień zawartych w ustawie, organy samorządu terytorialnego oraz terenowe organy administracji rządowej ustanawiają akty prawa miejscowego obowiązujące na terenie działania tych organów.

Istotną funkcję prawotwórczą pełnią również:

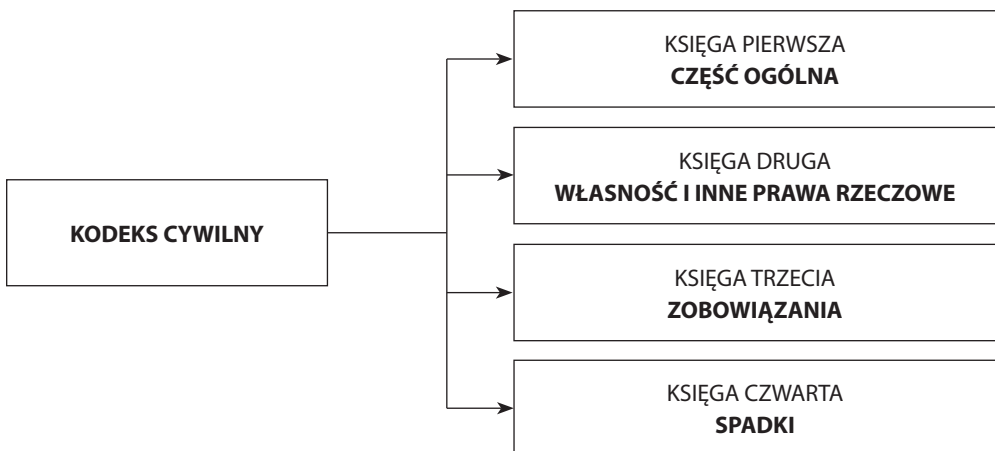
- 1) zwyczaj,
- 2) zasady współżycia społecznego,
- 3) wzorce umowne oraz
- 4) orzecznictwo sądowe.

Kodyfikacja prawa cywilnego

Naczelnym źródłem prawa cywilnego – pomijając nadrzędną funkcję Konstytucji RP – jest Kodeks cywilny, czyli ustawa z 23.4.1964 r. Tego samego dnia uchwalono Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 94 ze zm.). Ustawy te weszły w życie 1.1.1965 r.

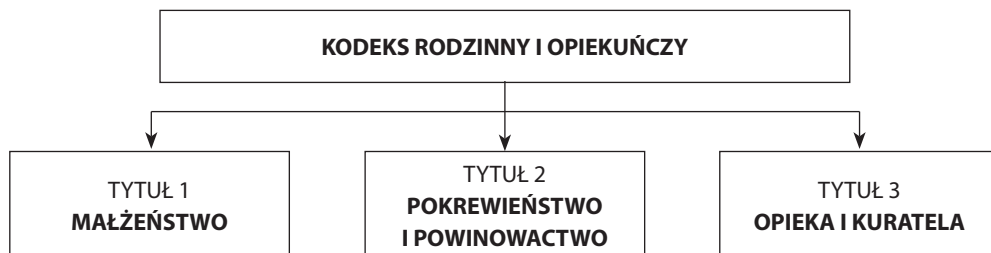
Kodeks cywilny reguluje podstawowe instytucje prawa cywilnego, usystematyzowane według określonych wspólnych zasad przewodnich. Rozwiązania Kodeksu cywilnego przesądzają o całym generalnym modelu polskiego prawa cywilnego. W ustawodawstwie odrębnym dochowuje się bowiem zasady wierności podstawowym konstrukcjom i terminologii Kodeksu.

Kodeks cywilny składa się z **czterech ksiąg**.



Równoległe z KC opracowano Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Uchwalono go ustawą z 25.2.1964 r. Z tą samą datą uchwalono też Przepisy wprowadzające Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. Nr 9, poz. 60).

W strukturze KRO zawarto przepisy dotyczące małżeństwa, pokrewieństwa, opieki i kurateli.



Ustawy odrębne

W obowiązującym systemie prawnym istnieje wiele **ustaw odrębnych**, regulujących stosunki cywilnoprawne.

Do najważniejszych zaliczyć należy:

- 1) ustawę z 4.2.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych,
- 2) ustawę z 30.6.2000 r. – Prawo własności przemysłowej,
- 3) ustawę z 21.8.1997 r. o gospodarce nieruchomościami,
- 4) ustawę z 24.6.1994 r. o własności lokali,
- 5) ustawę z 6.7.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece,
- 6) ustawę z 15.11.1984 r. – Prawo przewozowe,
- 7) ustawę z 28.4.1936 r. – Prawo wekslowe,
- 8) ustawę z 28.4.1936 r. – Prawo czekowe,
- 9) ustawę z 28.2.2003 r. – Prawo upadłościowe.

Rozporządzenia wykonawcze

Rozporządzenia stanowią akty wykonawcze do ustawy. Wydawane są przez organy wskazane w Konstytucji na podstawie szczegółowego upoważnienia zawartego w ustawie i w celu jej wykonania (art. 92 Konstytucji RP).

W obszarze prawa cywilnego spotykamy się również z rozporządzeniami wykonawczymi wydanymi na podstawie delegacji płynącej z KC lub ustaw odrębnych, np. w art. 954 KC Minister Obrony Narodowej w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości zobowiązany został do określenia formy testamentów wojskowych.

Umowy międzynarodowe

Według Konstytucji RP źródłami powszechnie obowiązującego prawa są ratyfikowane umowy międzynarodowe. Mogą one być stosowane wprost, chyba że co innego wynika z ich treści. W przeciwnym razie zachodzi konieczność uchwalenia stosownej ustawy.

Zwyczaje

Źródła prawa stanowionego odsyłają często do dalszego zespołu **norm społecznych**, a mianowicie do zwyczajów i zasad współżycia społecznego. Dopuszczają też możliwość tworzenia szczególnych wzorców umownych.

Przez zwyczaj rozumie się powszechnie stosowaną w pewnym czasie, w danym środowisku, w konkretnych stosunkach społecznych, praktykę określonego, jednolitego lub zbliżonego postępowania.

Kodeks cywilny i dalsze akty prawne wielokrotnie odsyłają do zwyczajów:

- 1) ustalonych (np. art. 56, art. 65 § 1, art. 354 § 1 KC),
- 2) przyjętych (np. art. 384 § 2, art. 801 § 2, art. 922 § 3 KC) czy też
- 3) miejscowych (np. art. 287, 298, art. 908 § 1 KC).

Zwyczaj odgrywa zatem pomocniczą rolę w systemie norm prawa cywilnego. Nie można zaś zaliczyć ich do zdarzeń prawotwórczych stanowiących samodzielne źródła prawa. We współczesnym polskim systemie źródeł prawa nie ma bowiem miejsca na prawo zwyczajowe.

Zasady współzycia społecznego

Ustawodawca odsyła często, przez stosowanie klauzul generalnych, do **zasad współzycia społecznego**. Co do zasady, równolegle odsyła też do społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa.

Przepisy odwołujące się do zasad współzycia społecznego mają na celu nadanie normom prawnym większej elastyczności, uwzględniającej zmieniający się układ stosunków społecznych. Umożliwia to indywidualizację stosowania prawa, a jednocześnie zapobiega procesowi szybkiego starzenia się prawa.

W pozytywnym prawie pisanim brak jest definicji treści zasad współzycia społecznego. Według powszechnego poglądu doktryny i judykatury, odsyłając do zasad współzycia społecznego, ustawodawca nawiązuje do ustalonych poglądów moralnych, czyli do tego, co przyzwoite, słuszne, zgodne z poczuciem sprawiedliwości.

Ponadto klauzula zasad współzycia społecznego odwołuje się do powszechnie uznanych w kulturze naszego społeczeństwa wartości, które są zarazem dziedzictwem i składnikiem kultury europejskiej.

W prawie cywilnym wiele przepisów z faktem naruszenia zasad współzycia społecznego wiąże określone ujemne skutki prawne dla bytu stosunku cywilnoprawnego (art. 5, art. 58 § 2, art. 93, 94 i art. 1008 pkt 1 KC, art. 56 § 2 KRO).

Szczególnie należy zwrócić uwagę na normę art. 58 § 2 KC, według której nieważna jest czynność prawna sprzeczna z zasadami współzycia społecznego.

Kolejną grupę stanowią przepisy, które uzależniają powstanie, zmianę lub ustanie konkretnych praw czy obowiązków od oceny danego stosunku prawnego z perspektywy zasad współzycia społecznego (art. 411 pkt 2, art. 428 i art. 431 § 2, art. 440 KC, art. 144 KRO).

Zgodnie z art. 428 KC, jeżeli sprawca szkody z powodu wieku albo stanu psychicznego lub cielesnego nie jest odpowiedzialny za szkodę, a brakuje osób zobowiązanych do nadzoru albo gdy nie można od nich uzyskać naprawienia szkody, poszkodowany może żądać całkowitego lub częściowego naprawienia szkody od samego sprawcy, jeżeli z okoliczności, a zwłaszcza z porównania stanu majątkowego poszkodowanego i sprawcy, wynika, że wymagają tego zasady współzycia społecznego.

Niektóre przepisy odsyłające korzystają z klauzuli zasad współzycia społecznego jako kryterium służącego do bliższego sprecyzowania treści stosunku cywilnoprawnego (art. 56, 140, 233, 287, 298, 354 KC).

Na zasady współzycia społecznego można więc powoływać się tylko wtedy, gdy prawo na to zezwala, zawierając stosowne odesłanie.

Wzorce umowy

W praktyce obrotu prawnego znajdują jeszcze zastosowanie określone wzorce umowy. Są to **ogólne warunki** umów, **wzory**, a także **regulaminy** umów.

Ustalony przez jedną ze stron wzorzec umowy, w szczególności ogólne warunki umów, wzór umowy, regulamin, wiąże drugą stronę, jeżeli został jej doręczony przed zawarciem umowy (art. 384 § 1 KC). W razie gdy posługiwanie się wzorcem jest w stosunkach danego rodzaju zwyczajowo przyjęte, wiąże on także wtedy, gdy druga strona mogła się z łatwością dowiedzieć o jego treści. Nie dotyczy to jednak umów zawieranych z udziałem konsumentów, z wyjątkiem umów powszechnie zawieranych w drobnych, bieżących sprawach życia codziennego (art. 384 § 2 KC).

Stosowane w obrocie wzorce umowne stanowią *lex contractus*, nie przybierają jednak charakteru norm powszechnie obowiązujących. Jak wskazano, zasadniczo wiążą one drugą stronę umowy, jeżeli zostały jej doręczone najpóźniej przy zawarciu umowy. Ponadto w razie sprzeczności treści umowy z wzorcem umowy strony są związane umową (art. 385 § 1 KC).

Rola orzecznictwa sądowego

W systemie demokratycznego państwa prawnego obowiązuje zasada trójpodziału władzy. Funkcja sądów w tym układzie polega na **stosowaniu prawa** (orzekaniu). Sądy nie mogą jednak w żadnym razie przejąć funkcji prawotwórczej. Dlatego też tezy orzeczeń sądowych (czy uchwały Sądu Najwyższego) zawierają jedynie wykładnię prawa w procesie jego stosowania, a nie są aktami tworzenia prawa.

Rola sądów, zwłaszcza Sądu Najwyższego, w procesie interpretacji prawa, a szczególnie interpretacji norm niejasnych, powodujących rozbieżności w praktyce stosowania prawa, jest jednak bardzo istotna. Trudno zgodzić się z reprezentowanym niekiedy w doktrynie poglądem o prawotwórczej roli sądów. Orzecznictwo sądowe należy raczej traktować jako pośrednie źródło prawa, którego udział w tworzeniu prawa wyraża się z jednej strony w kształtowaniu prawidłowej wykładni, a z drugiej – w inspirowaniu ustawodawcy.



PYTANIA

1. Według Konstytucji RP źródłami powszechnie obowiązującego prawa nie są:

- A. ratyfikowane umowy międzynarodowe,
- B. rozporządzenia,
- C. zasady współżycia społecznego.

Odp. C; art. 87 Konstytucji RP

2. Czym są źródła prawa?

3. Scharakteryzuj źródła prawa cywilnego.

4. Czym są wzorce umowne?

5. Na czym polega rola orzecznictwa sądowego w kształtowaniu prawa?

6. Wzorzec umowy:

- A. nigdy nie wiąże konsumenta,
- B. wiąże tylko wtedy, gdy był doręczony drugiej stronie przed zawarciem umowy,
- C. zazwyczaj musi być doręczony drugiej stronie, aby ją wiązał.

Odp. B; art. 384 § 1 KC

7. Posługiwanie się wzorcami umownymi w stosunkach z konsumentami:

- A. jest niedozwolone,
- B. jest dozwolone,
- C. jest dozwolone, ale zawsze trzeba uprzedzić konsumenta o istnieniu wzorca.

Odp. B, art. 384 § 2 KC

Zagadnienie 3. Podstawowe zasady prawa cywilnego, dobra i zła wiara

ZASADA NIERETROAKCJI

Jedną z podstawowych zasad prawa cywilnego jest zasada nieretroakcji (*lex retro non agit*). Według art. 3 KC **ustawa nie ma mocy wstecznej, chyba że co innego wynika z jej brzmienia lub celu**.

Zastosowanie przeciwnej zasady retroakcji oznaczałoby zastosowanie nowej normy prawnej do dawnych stosunków prawnych nawet w zakresie skutków następujących przed wejściem w życie nowych przepisów. Stosowanie retroakcji jest dopuszczalne tylko wyjątkowo, **gdy wynika to z brzmienia lub celu nowej ustawy**. Praktyka Trybunału Konstytucyjnego dąży jednak do ograniczenia takich wyjątków.

ZAKAZ NADUŻYCIA PRAWA

We współczesnych ustawodawstwach funkcjonuje zakaz nadużywania prawa. W polskim Kodeksie cywilnym stosowną normę wyrażono w art. 5, zgodnie z którym **nie można czynić ze swego prawa użytku, który by był sprzeczny ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem tego prawa lub zasadami współżycia społecznego**. Takie działanie lub zaniechanie uprawnionego **nie jest uważane za wykonywanie prawa i nie korzysta z ochrony**.

Odesłanie do społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa w wyrażonym stopniu uwzględnia interes społeczny, natomiast przytoczenie zasad współżycia społecznego służy uzyskaniu równowagi przez uwzględnienie interesów indywidualnych.

CIEŻAR DOWODU

Zasada ogólna

Zasada: Zgodnie z brzmieniem art. 6 KC ciężar udowodnienia faktu spoczywa na osobie, która z tego faktu wywodzi skutki prawne.
--

Na potrzeby postępowania cywilnego konkretyzację tej zasady zawiera art. 232 KPC, zgodnie z którym **strony są obowiązane wskazywać dowody dla stwierdzenia faktów, z których wywodzą skutki prawne**.

Przedmiot dowodu

Przedmiot dowodu określają przepisy Kodeksu postępowania cywilnego: art. 227–231 i 234. I tak przedmiotem dowodu są fakty mające **istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy**.

Nie wymagają jednak dowodu zarówno fakty powszechnie znane oraz znane sądowni urzędowo, jak i fakty przyznane w toku postępowania przez stronę przeciwną, o ile przyznanie to nie budzi wątpliwości. W sytuacji, kiedy strona nie wypowie się co do twierdzeń strony

przeciwnej, sąd może, uwzględnivszy wyniki całej rozprawy, uznać takie fakty za przyznane. Te kategorie faktów nie wymagają przeprowadzenia dowodu. Nie wymagają również dowodu fakty objęte niewzruszalnymi domnienianiami prawnymi (art. 234 KPC).

Wyjątek od reguły ogólnej

Od reguły ogólnej w orzecznictwie Sądu Najwyższego wypracowany został wyjątek – w przypadku bowiem, gdy jedna ze stron swoim postępowaniem uniemożliwia albo poważnie utrudnia wskazanie okoliczności drugiej stronie, na której spoczywa ciężar dowodu, wówczas na stronę „utrudniającą” przechodzi ciężar dowodu, że okoliczności takie nie zachodziły (wyr. SN z 3.3.1971 r., II PR 453/70, *Legalis*).

Reguła ta znajduje powszechne zastosowanie w sprawach z zakresu prawa pracy, w których pracownik często nie jest w stanie dotrzeć do materiału dowodowego, znajdującego się w dokumentacji pracodawcy (zazwyczaj dotyczy to dokumentacji czasu pracy). Nie ma jednak przeszkód, aby regułę tę odpowiednio stosować w innych sprawach, w których z okoliczności wynika, że strona dochodząca swoich praw nie ma możliwości – w normalnych warunkach – dotarcia do materiału dowodowego, którym dysponuje strona przeciwna, a ta z kolei jej to utrudnia lub uniemożliwia.

Domnienania prawne związane z ciężarem dowodu

W niektórych przypadkach ustawodawca wprowadza domnienania prawne wzruszane, co sprawia, że ciężar dowodu spoczywa nie na tej osobie, która z określonego faktu wywodzi skutki prawne, ale na drugiej stronie stosunku cywilnoprawnego.

Przykładowo, należy wskazać na następujące domniemanie wprowadzone przez ustawodawcę:

- 1) w zakresie części ogólnej prawa cywilnego:
 - a) domniemanie dobrej wiary (art. 7 KC),
 - b) domniemanie, że dziecko urodziło się żywe (art. 9 KC),
 - c) domniemanie bezprawności zagrożenia lub naruszenie dobra osobistego (art. 24 § 1 KC),
 - d) domniemanie chwili śmierci osoby zaginionej (art. 31 § 1 i 32 KC);
- 2) w zakresie prawa rzeczowego:
 - a) domniemanie, że urządzenia znajdujące się na granicy sąsiadujących gruntów służą do wspólnego użytku sąsiadów (art. 154 § 1 KC),
 - b) domniemanie równości udziałów współwłaścicieli (art. 197 KC),
 - c) domniemanie posiadania samoistnego, ciągłego i zgodnego ze stanem prawnym (art. 339–341 KC),
 - d) domnienania wynikające z wpisu prawa do księgi wieczystej (art. 3–5 KWU);
- 3) w zakresie prawa zobowiązań:
 - a) domniemanie winy w nadzorze (art. 427 KC),
 - b) domniemanie winy w wyborze (art. 429 KC),
 - c) domniemanie winy osoby, która zwierzę chowa lub się nim posługuje, w przypadku wyrządzenia szkody przez to zwierzę (art. 431 KC),
 - d) domniemanie, że niewykonanie lub nienależyte wykonanie jest następstwem okoliczności, za które odpowiada dłużnik (art. 471 KC),
 - e) domniemanie normalnego związku przyczynowego (art. 427, art. 433–436 § 1 i art. 846 § 1 KC),
 - f) domniemanie zapłaty wynikającej z pokwitowania (art. 466 KC),

- g) domniemanie działania dłużnika ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli (art. 527 § 3 i art. 529 KC),
- h) domniemanie należytego stanu przesyłki (art. 781 § 2 KC),
- i) domniemanie równej wartości wkładów współników w spółce cywilnej (art. 861 § 2 KC);
- 4) w zakresie prawa spadkowego domniemanie, że osoba, na której rzecz wydane zostało postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku, jest spadkobiercą (art. 1025 § 2 KC);
- 5) w zakresie prawa rodzinnego:
 - a) domniemanie pochodzenia dziecka z małżeństwa (art. 62 KRO),
 - b) domniemanie ojcostwa pozamałżeńskiego w okolicznościach wskazanych (art. 85 KRO),
 - c) domniemanie równych udziałów małżonków w majątku wspólnym (art. 43 § 1 KRO).

DOMNIEMANIA

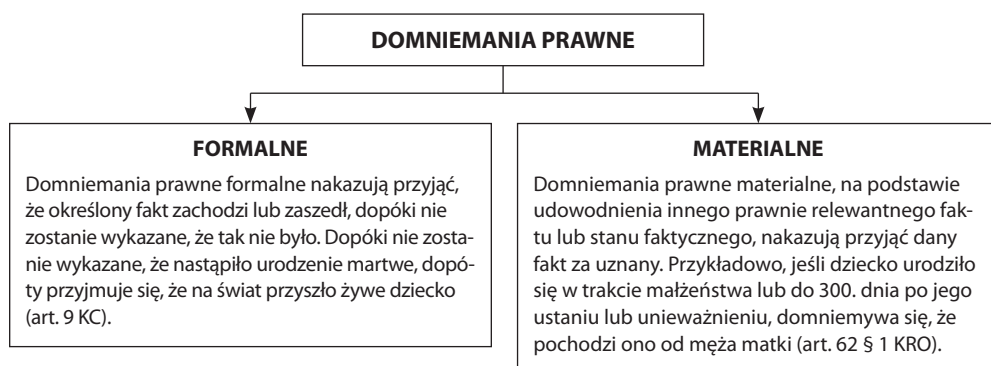
Domniemanie faktyczne

Domniemanie faktyczne (*praesumptio facti*) to uznanie pewnego faktu za udowodniony, na podstawie innych ustalonych faktów pozostających w związku. W takiej sytuacji sąd może wyciągnąć wnioski co do spornego faktu na podstawie faktów już ustalonych, biorąc pod uwagę wszystkie okoliczności faktyczne danej sprawy. Nie jest to jednak obowiązek sądu. Sędzia ma pozostawioną swobodę wnioskowania. W przeciwieństwie do domniemania prawnego, domniemanie faktyczne nie wiąże sędziego. Procesową podstawą dla zastosowania tego domniemania jest art. 231 KPC, pozwalający sądowi uznać za ustalone fakty mające istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, jeżeli wniosek taki można wyprowadzić z innych ustalonych faktów.

Domniemanie prawne

Domniemanie prawne (*praesumptio iuris*) występuje wówczas, gdy przepisy prawne nakazują w określonych okolicznościach uznać pewne fakty za prawnie ustalone.

Wyróżnia się domniemania prawne **formalne** i **materialne**.

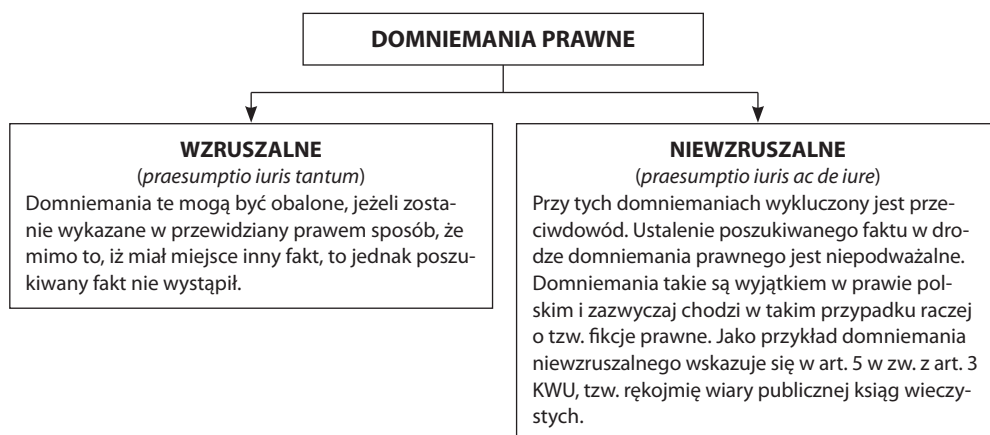


Domniemania prawne wiążą sąd, mogą zostać jednak obalone dowodem przeciwnym, o ile ustawa tego wyłącza.

Sąd Najwyższy w wyr. z 17.3.2006 r. (I CSK 63/05, Legalis) wyjaśnił, że obalenie domniemania prawnego wzruszalnego polega na wykazaniu (udowodnieniu), że choć spełnione zostały warunki określone w przesłance domniemania, to jednak w rzeczywistości nie jest tak, jak

stanowi to wniosek danego domniemania przyjęty przez sąd bez postępowania dowodowego z mocy normy statuującej owo domniemanie.

Dlatego też wyróżnia się domniemania prawne **wzruszalne** i **niewzruszalne**.



Domniemanie prawne jest wyjątkiem od zasady art. 6 KC, zmieniającym regułę rozkładu ciężaru dowodu. Może być ono obalone, ilekroć ustawa tego nie wyłącza (art. 234 KPC). Na przykład osoba nabywająca nieruchomości w drodze zasiedzenia nie musi udowadniać uzyskania posiadania w dobrej wierze (art. 172 § 1 KC), ponieważ zgodnie z art. 7 KC domniemywa się istnienie dobrej wiary. To na stronie przeciwnej spoczywa ciężar udowodnienia, że do uzyskania posiadania doszło w złej wierze. Niekiedy ustawodawca ogranicza możliwość obalania określonych domniemań prawnych, przyznając to uprawnienie tylko określonym osobom, wymagając wszczęcia odpowiedniego postępowania, przeprowadzenia określonego przeciwdowodu, lub też ograniczając tę możliwość terminem zawitym. Takie ograniczenia zawiera np. art. 62 KRO co do obalenia domniemania ojcostwa dziecka.

DOBRA I ZŁA WIARA

Uwagi ogólne

Powstanie, zmiana lub ustanie skutków prawnych jest konsekwencją realizacji zdarzenia prawnego. Elementem stanu faktycznego opisanego w hipotezie normy prawnej może być jednak nie tylko zdarzenie prawne, lecz także określony stan psychiczny, z którego zaistnieniem wiąże się modyfikacja skutków prawnych opisanych w dyspozycji normy prawnej. Takim stanem psychicznym jest dobra wiara.

Definicja dobrej i złej wiary

W ustawodawstwie brak jest ogólnej definicji dobrej lub złej wiary.

Wprawdzie ustawodawca zdefiniował złą wiarę w niektórych przepisach, uczynił to jednak wyłącznie na użytek aktu prawnego, w którym definicja taka została zawarta. Na przykład:

- 1) art. 6 ust. 2 KWU – „w złej wierze jest ten, kto wie, że treść księgi wieczystej jest niezgodna z rzeczywistym stanem prawnym, albo ten, kto z łatwością mógł się o tym dowiedzieć”;

2) art. 20 § 2 KRO – „za będącego w złej wierze uważa się małżonka, który w chwili zawarcia małżeństwa wiedział o okoliczności stanowiącej podstawę jego unieważnienia”.

Poza tymi przepisami nie ma w prawie cywilnym innego normatywnego wyjaśnienia pojęcia dobrej lub złej wiary.

Podział na dobrą i złą wiarę jest **podziałem dychotomicznym**, dlatego też definicja odnosząca się do jednego z tych pojęć będzie miała *a contrario* zastosowanie także do drugiego pojęcia. Przyjmuje się, że w złej wierze jest podmiot, który **wie, że dane prawo lub stosunek prawny nie istnieje, lub też wprawdzie nie wie, ale należy przyjąć, że wiedziałby, gdyby się zachował należyście**, tzn. gdyby w danej sytuacji postępował rozsądnie i zgodnie z zasadami współżycia społecznego.

Natomiast w dobrej wierze znajduje się podmiot, który pozostaje w usprawiedliwionej nieświadomości prawdziwego stanu rzeczy. Innymi słowy, podmiot ten jest przeświadczony, że dane prawo lub stosunek prawny istnieje (lub nie istnieje), przeświadczenie to jest wprawdzie błędne, ale usprawiedliwione. Przedmiotem dobrej lub złej wiary mogą być różne okoliczności, opisane bliżej w przepisach prawnych odwołujących się do omawianych pojęć.

Ochrona dobrej wiary

W polskim prawie cywilnym **brak jest ogólnej zasady ochrony dobrej wiary**. Do oceny skutków prawnych zdarzenia prawnego stosuje się zatem kryteria obiektywne. Ze względu jednak na potrzebę ochrony bezpieczeństwa obrotu ustawodawca dokonuje w pewnych przypadkach ważenia interesu stron stosunku prawnego i pozwala na wzięcie pod uwagę także subiektywnego przekonania jednego z podmiotów. W tym celu wprowadza do ustawy przepisy wyraźnie przewidujące, że w opisanych w nich okolicznościach następuje ochrona dobrej wiary jednej ze stron. Przepisy prawa cywilnego odwołujące się do dobrej lub złej wiary mogą to czynić w różny sposób. Dlatego też można wyróżnić:

- 1) przepisy nieokreślające przesłanek, od których zależy istnienie dobrej lub złej wiary, np. art. 83 § 2, art. 92 § 2, art. 169, 464 KC, art. 38 KRO;
- 2) przepisy zrównujące skutki złej wiary z rażącym niedbalstwem, np. art. 13 PrCzek, art. 16 *in fine* PrWeksl;
- 3) przepisy definiujące pojęcie dobrej lub złej wiary – art. 6 KWU oraz art. 20 § 2 KRO;
- 4) przepisy nieodsyłające wprost do pojęcia dobrej lub złej wiary, ale łączące określone skutki prawne, z tym że dana osoba o określonych okolicznościach wiedziała (np. art. 59, art. 86 § 2, art. 387 § 2, art. 1032 § 2 KC), wiedziała lub z łatwością mogła się dowiedzieć (np. art. 84 § 1, art. 105 KC), wiedziała lub przy dołożeniu należytej staranności mogła się dowiedzieć (np. art. 55⁴, 625 KC).

Dostateczne rozeznanie

Dobra wiara jest określonym stanem psychicznym, który polega na istnieniu u danego podmiotu pewnej świadomości. Aby można było podmiotowi przypisać dobrą wiarę, musi być on zdolny do posiadania określonej wiedzy lub mniemania. Zagadnienia tego nie można łączyć ze zdolnością do czynności prawnych. Dopuszczalność przypisania danej osobie dobrej lub złej wiary uzależniona jest od możliwości działania przez nią z dostatecznym rozeznaniem.

Moment oceny istnienia dobrej lub złej wiary

Dla oceny istnienia dobrej lub złej wiary miarodajny jest moment wskazany w przepisie ustanawiającym ochronę dobrej wiary. W razie wątpliwości należy przyjąć, że jest to moment podjęcia zachowania, którego skutki zależą od istnienia omawianego stanu psychicznego. Późniejsza utrata dobrej wiary nie uchyla, co do zasady, skutków zdarzenia prawnego

– *mala fides superveniens non nocet*. Wyjątkowo tylko skutki prawne zależne są od istnienia dobrej wiary przez pewien czas (np. art. 174 § 1 KC).

Domniemanie dobrej wiary

Istnienie dobrej wiary objęte jest domniemaniem z art. 7 KC. Zgodnie z tym przepisem, jeżeli ustawa uzależnia skutki prawne od dobrej lub złej wiary, domniemywa się istnienie dobrej wiary.

Domniemanie to można obalić, wykazując, że dany podmiot wiedział o okolicznościach wskazanych w poszczególnych przepisach prawa. Ciężar dowodu, zgodnie z regułą wyrażoną w art. 6 KC, spoczywa na stronie kwestionującej istnienie dobrej wiary.

PYTANIA

1. Według Kodeksu cywilnego w polskim prawie cywilnym zasada nieretroakcji:

- A. obowiązuje bezwzględnie, tzn. bez żadnych wyjątków,
- B. obowiązuje, lecz doznaje wyjątku w sytuacji, gdy wynika to z brzmienia ustawy lub jej celu,
- C. w ogóle nie obowiązuje.

Odp. B; art. 3 KC

**2. Działanie lub zaniechanie uprawnionego polegające na czynieniu ze swego prawa użytku sprzeczne-
go z jego społeczno-gospodarczym przeznaczeniem:**

- A. podlega ochronie prawnej, o ile nie stanowi naruszenia prawa,
- B. stanowi wykonywanie prawa, w związku z czym korzysta z jego ochrony, o ile nie narusza praw innych uprawnionych,
- C. nie jest uważane za wykonywanie prawa i nie korzysta z ochrony.

Odp. C; art. 5 KC

3. Ciężar udowodnienia faktu spoczywa na:

- A. osobie, która z faktu tego wywodzi skutki prawne,
- B. pozwanym,
- C. powodzie.

Odp. A; art. 6 KC

4. Jeżeli zgodnie z Kodeksem cywilnym ustawa uzależnia skutki prawne od dobrej lub złej wiary:

- A. domniemywa się istnienie dobrej wiary,
- B. domniemywa się istnienie złej wiary,
- C. żadne domniemania nie działają.

Odp. A, art. 7 KC

5. Jaka jest podstawowa reguła dowodowa w prawie cywilnym?

6. Jakie są wyjątki od reguły dowodowej?

7. Na czym polega domniemanie faktyczne, a na czym prawne?

8. Jakie są rodzaje domniemań prawnych?

9. Wskaż przykłady każdego rodzaju domniemań.

10. Czym jest dobra wiara?

11. Na czym polega ochrona dobrej wiary?

KAZUSY

KAZUS 1

Stan faktyczny:

Jan dochodził świadczeń z ubezpieczeń społecznych. Ustawa o ubezpieczeniach społecznych zawierała definicje, które w sposób odmienny od Kodeksu cywilnego regulowały pewne istotne dla niego kwestie. *Jan* postanowił powołać się na przepisy Kodeksu cywilnego, jako że były dla niego korzystniejsze. Stwierdził bowiem, że ubezpieczenia należą do zakresu regulacji Kodeksu cywilnego i znajdują odpowiednie zastosowanie jego postanowienia do tych spraw, jako że art. 1 KPC włącza w zakres sprawy cywilnej także sprawy z zakresu ubezpieczeń.

Pytania/polecenia:

1. Oceń, czy miał rację.
2. Jaki jest zakres zastosowania art. 1 KC?

KAZUS 2

Stan faktyczny:

Kamil zawarł z *Michałem* umowę pożyczki. *Michał* dokonał zwrotu przedmiotu pożyczki, nie zażądał jednak pokwitowania. Zdziwił się bardzo, gdy *Kamil* wniósł powództwo o zwrot sumy. Sąd zażądał od *Michała* dowodu na to, że zwrócił pożyczkę, ten jednak oświadczył, iż to *Kamil* wywodzi skutki prawne i że to jedynie na nim ciąży ciężar dowodu.

Pytanie:

Czy miał rację?

KAZUS 3

Stan faktyczny:

Kamil był złodziejem. Lubił swój fach. *Michał* znał dobrze *Kamila* i wiedział o jego profesji, często przechodził do niego i kupował różne rzeczy. Pewnego razu z powództwem o wydanie jednej z tych rzeczy wystąpił przeciwko niemu *Adrian*. *Michał* oświadczył, że tej rzeczy na pewno nie kupił od złodzieja i że nawet jeśli rzecz kupiona nie należała do prawowitego właściciela, to i tak nabył ją w dobrej wierze. *Adrian* oświadczył, że rzecz może i nie została skradziona, ale *Michał* nie udowodnił swojej dobrej wiary przy nabyciu i wskutek tego powinien rzecz zwrócić.

Pytanie:

Kto ma rację?

KAZUS 4

Stan faktyczny:

Właściciel nieruchomości *Tomasz* od dawna żył w niezgodzie ze swoją sąsiadką *Joanną*. Ostatnimi czasy wpadł na pomysł, że wzniesie na swej posesji budynek, który będąc dla niego bezużytecznym, zasłoni *Joannie* piękny widok, jaki ta miała z okien swego domu. Przy tym budynek ten nie utrudniał dopływu światła do posesji *Joanny* ani nie był on sprzeczny ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem tej nieruchomości, gdyż oboje sąsiedzi prowadzili u siebie gospodarstwo rolne.

Pytania:

1. Czy *Joanna* może wystąpić do sądu z zarzutem, że *Tomasz* czyni ze swego prawa użytek, który jest sprzeczny z zasadami współżycia społecznego?
2. Co składa się na treść zwrotu „zasady współżycia społecznego”?

Rozdział 2. Stosunek cywilnoprawny

Zagadnienie 1. Pojęcie i źródła stosunku cywilnoprawnego

Pojęcie stosunku cywilnoprawnego

Stosunki cywilnoprawne to **grupa stosunków prawnych określonych normami prawa cywilnego**.

Pojęcie stosunku prawnego

Stosunki prawne to stosunki społeczne, poddane regulacji prawnej. Są to więc **uregulowane normatywnie więzi o charakterze powinnościowym** zachodzące między uznawanymi podmiotami prawa, które mają, wynikające z normy prawnej, uprawnienia i obowiązki.

Zdarzenia cywilnoprawne

Powstanie, zmiana lub ustanie stosunku cywilnoprawnego zależą od nastąpienia stanu faktycznego, z którym dyspozycja normy prawnej łączy taki skutek. Fakty, z którymi ustawa łączy skutek w postaci powstania, zmiany lub ustania stosunku cywilnoprawnego, to tzw. zdarzenia cywilnoprawne. Stanowią one **źródło stosunku cywilnoprawnego**.

Podział zdarzeń prawnych

W nauce prawa nie opracowano do tej pory powszechnie akceptowanego podziału zdarzeń prawnych. Najbardziej rozpowszechniony w literaturze jest podział przedstawiony poniżej.

